

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TINISH BELGILARINI O'QITISHNING YUTUQ VA KAMCHILIKLARI

Ernazarova Maxliyoxon Kobiljonovna

*O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi
Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti doktoranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'rta ta'limda tinish belgilarini samarali o'rgatishning ahamiyati, uning tushunish, yozish ko'nikmalari, ishonch va ilg'or o'qishga tayyorlanishga ta'siri, tinish belgilarini o'rgatishdagi qiyinchiliklar, masalan, qoidalarga ortiqcha e'tibor berish va kontekstni tushunishning yetishmasligi, qiziqarli faoliyat va tinish belgilarining kommunikativ maqsadiga e'tibor berish bilan muvozanatlash bilan bog'liq yechimlar to'g'risida to'liq bayon etilgan.

Kalit so'zlar: tinish belgilari, yozish qobiliyatlari, o'zbek tilshunosligi, pedagogik yondashuvlar, nutq transkripsiyalari, sintaktik tuzilish.

Annotation: This article discusses the importance of effective punctuation teaching in secondary education, its impact on comprehension, writing skills, confidence and readiness for advanced reading, challenges in teaching punctuation such as an overemphasis on rules and lack of understanding of context, fun activities and the communicative purpose of punctuation. solutions related to balancing attention are detailed.

Key words: punctuation marks, writing skills, Uzbek linguistics, pedagogical approaches, speech transcriptions, syntactic structure.

Аннотация: В этой статье обсуждается важность эффективного преподавания пунктуации в средней школе, ее влияние на понимание, навыки письма, уверенность и готовность к чтению на более продвинутом уровне, а также проблемы в обучении пунктуации, такие как чрезмерный акцент на правилах и отсутствие понимания контекста, веселые занятия и коммуникативные навыки. Подробно описаны цели пунктуационных решений, связанных с балансировкой внимания.

Ключевые слова: знаки препинания, навыки письма, узбекское языкознание, педагогические подходы, транскрипция речи, синтаксическая структура.

Kirish:

Ma'lumki, til sohasida tinish belgilari asosan so'z boyligining jozibasi yoki grammatikaning murakkabligi uchun asosiy o'rinni egallaydi. Shunga ko'ra, bu oddiy ko'rinadigan tomon ulkan kuchga ega, ma'noni rivojlantirish, ravshanlik va hatto argumentlarning samaradorligini anglatadi. Bu shunchaki texnik xususiyatga

o'xshasa-da, tinish belgilari o'rta ta'limda hal qiluvchi rol o'ynaydi, tushunish, muloqot va hatto yozishga ishonchga ta'sir qiladi.

Matnni tinish belgilarisiz o'qishni tasavvur qilish mumkin va unda so'zlar birgalikda xiralashib va chalkash taassurot uyg'otadi. Tinish belgilari ko'rinmas yo'l-yo'riq vazifasini o'taydi, o'quvchini matn bo'ylab yo'naltiradi, pauzalar hosil qiladi, nuqtalarni ta'kidlaydi va mo'ljallangan ma'noning tushunilishini ta'minlaydi. Aynan shuning uchun o'rta maktablarda tinish belgilarini samarali o'rgatish juda muhimdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Kuchaytirilgan tushunish: Tinish belgilari ma'noni aniqlaydi, gaplar, savollar va undovlarni farqlaydi. Oddiy savol belgisi deklarativ jumlaning so'rovga aylantirib, butun ohang va ta'sirni o'zgartirishi mumkin. To'g'ri tinish belgilari o'quvchilarga tilning nozik tomonlarini tushunishga va mo'ljallangan xabarni tushunishga yordam beradi, bu esa chuqurroq tushunish va tanqidiy tahlil qilishga olib keladi.

Yozish qobiliyatlari yaxshilandi: Tinish belgilari - yozma tilning ritmi va oqimi. U o'quvchini jumlar orqali boshqaradi, izchillik va ravshanlikni ta'minlaydi. Tinish belgilarini o'zlashtirgan o'quvchilar o'z fikrlarini aniqroq ifodalab, yaxshi tuzilgan va jozibali yozma ishlarni tayyorlay oladilar.

Yozishga bo'lgan ishonchni oshirish: Qoidalarini bilish o'quvchilarga o'zlarini ishonch bilan ifodalash imkonini beradi. Ular tilni manipulyatsiya qilishning nozik usullari haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'lib, ularga ishonchli dalillarni ishlab chiqish va o'z fikrlarini aniq va uslub bilan yetkazish imkonini beradi.

Ilg'or tadqiqotlar uchun asos: tinish belgilari grammatika, sintaksis va ritorika kabi murakkabroq yozish qobiliyatlari uchun qurilish blokidir. Tinish belgilarining mustahkam poydevori talabalarni oliy ta'lim va professional yozishda muvaffaqiyatga erishishga undaydi.

Biroq, tinish belgilarini samarali o'rgatish o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi:

Qoidalariga ortiqcha e'tibor qaratish: faqat qoidalariga e'tibor qaratish ijodkorlikni bo'g'ib qo'yishi va yozishni cheklash hissiini keltirib chiqarishi mumkin. O'quvchilar haddan tashqari ehtiyotkor bo'lib, til bilan tajriba o'tkazish istagiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Kontekstni tushunishning yetishmasligi: tinish belgilari qoidalarini kontekstsiz o'rgatish, ularning maqsadini chuqur tushunmasdan, eslab qolishga olib kelishi mumkin. Bu haqiqiy tushunishsiz mexanik qo'llanilishiga olib kelishi mumkin.

Cheklangan ishtirok: tinish belgilari, agar ijodiy tarzda taqdim etilmasa, zerikarli va zerikarli deb qabul qilinishi mumkin, bu esa aloqani yo'qotishga va yozishga qiziqishning pasayishiga olib keladi.

Natijalar:

Yechim qoidalarini amaliy qo'llash bilan muvozanatlashda yotadi. O'qituvchilar tinish belgilari qoidalarini haqiqiy yozuv kontekstida kiritib, ularning maqsadi va ma'noga ta'sirini ko'rsatishi mumkin. Qiziqarli mashg'ulotlar, o'yinlar va ijodiy yozish ko'rsatmalari o'rganishni qiziqarli va esda qolarli qiladi. Tinish belgilarining ma'noni yetkazish va muloqotni kuchaytirishdagi rolini ta'kidlab, biz uning kuchi va ta'sirini chinakam qadrlashimiz mumkin.

Tinish belgilari faqat vergul va nuqtalardan iborat emas; bu bizning o'qish, yozish va muloqot qilish usullarini shakllantiradigan muhim vositadir. Uni samarali o'rgatish orqali biz o'quvchilarga o'ziga ishongan, bir so'zli yozuvchi bo'lishga, yozma tilning murakkabliklarida harakat qilishga va o'zlarini aniq va maqsadli ifoda etishga tayyor bo'lishga imkon beramiz.

Barchamizga ma'lumki, o'zbek tilshunosligida bir qancha bo'limlar bo'lib, ularning har birining o'z vazifasi mavjud. O'zbek tilida tinish belgilari punktuatsiya bo'limida o'rganiladi. Punktuatsiya - lotincha "punktum" so'zidan olingan bo'lib, "nuqta, to'xtash joyi" degan ma'nolarni bildiradi. Bu bo'limda tinish belgilari va ularning qo'llanilish qoidalarini o'rganiladi.

Punktuatsiya – yozuv oynasi. Yozuv orqali ifodalangan har bir gapning mazmuni, ma'nosi va sintaktik qismlari orasidagi turli munosabatlarni aniqlashda punktuatsiyaning o'рни muhim. U yozma matnning tushunilishini osonlashtiradi, mazmunini oydinlashtiradi, unga aniqlik kiritadi. Tinish belgilarining qo'llanilishi gapning mazmuni, grammatik qurilishi va ohangiga ko'ra bo'ladi. Gapda tinish belgilarining o'рни o'zgarsa, gapning mazmuni va sintaktik tuzilishi ham o'zgaradi. Tinish belgilar odatda qo'shaloq tarzda ham ishlatiladi. Buni quyidagi jadvalda ko'rish mumkin.

Tadqiqotchi va grammatika mualliflari uchun tinish belgilarining sintaktik vazifasi ustunlik qilib, ularning fikricha, tinish belgilar gaplar, so'zlar va matn bo'linishlari o'rtasidagi munosabat belgisidir. Shuning uchun ularning asosiy vazifasi matnni tushunishni osonlashtirish, uning tuzilishini ta'kidlashdir.

O'quvchilarning tinish belgilarini belgilash ko'nikmalarini baholash sub'yektiv va ko'p vaqt talab qilishi mumkin. Ko'p tanlovli savollardan farqli o'laroq, tinish belgilarini yozma ravishda baholash batafsil va individuallashtirilgan fikr-mulohazalarni talab qiladi, bu katta sinflarda taqdim etish qiyin bo'lishi mumkin.

Umumta'lim maktablarida tinish belgilarini o'rgatish o'quvchilarning yozish ko'nikmasi, o'qishni tushunish, muloqot qilish qobiliyati va kognitiv rivojlanishi uchun katta foyda keltiradi. Biroq, tinish belgilarini o'rgatish samaradorligini oshirish uchun qoidalariga haddan tashqari e'tibor berish, turli standartlar, cheklangan ishtirok, resurslar cheklovlari va baholash qiyinchiliklari kabi muammolarni hal qilish kerak. Texnik malakani ijodkorlik bilan muvozanatlash va izchil, jozibador va resurslarga

mos keladigan ta'lim berish ushbu kamchiliklarni bartaraf etishga va ta'limning umumiy sifatini oshirishga yordam beradi.

Muhokama:

1. Yozish malakalarini oshirish:

Tinish belgilarini o'rgatish o'quvchilarga gaplarning tuzilishi va oqimini tushunishga yordam beradi, bu esa aniqroq va samaraliroq yozishga olib keladi. To'g'ri tinish belgilari o'quvchilarga o'z fikrlarini aniqroq va ishonchli tarzda yetkazish imkonini beradi, bu esa keyinchalik akademik muvaffaqiyat va kelajakdagi martaba imkoniyatlari uchun juda muhimdir.

2. Kuchaytirilgan o'qishni tushunish:

Tinish belgilarini tushunish o'quvchilarning matnni tushunish qobiliyatini oshiradi. Tinish belgilari o'quvchilarni matn bo'ylab boshqaradi, pauzalar, urg'u va fikrlar o'rtasidagi munosabatni ko'rsatadi. Bu yaxshilangan tushunish barcha fanlar bo'yicha akademik natijalar uchun ham juda muhimdir.

3. Yaxshiroq aloqa:

Tinish belgilarini o'zlashtirish og'zaki va yozma muloqotni yaxshilashga yordam beradi. O'quvchilar o'z fikrlarini to'g'ri va to'g'ri ifodalashni o'rganadilar, tushunmovchiliklarni kamaytiradi va shaxslararo munosabatlarni yaxshilaydi.

5. Kognitiv rivojlanish:

Tinish belgilari qoidalarini o'rganish o'quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini, masalan, tanqidiy fikrlash va tafsilotlarga e'tiborni kuchaytiradi. Ushbu ko'nikmalar ta'limning boshqa sohalariga va kundalik hayotga o'tkazilishi mumkin.

Kamchiliklari

1. Qoidalarga ortiqcha e'tibor:

Tinish belgilarining texnik qoidalariga ko'p e'tibor qaratish ijodkorlikni bo'g'ib qo'yishi va o'quvchilarning o'z fikrlarini erkin ifoda etishiga to'sqinlik qilishi mumkin. To'g'rilikka haddan tashqari e'tibor yozishni qattiq va ilhomlantirmaydigan qilib qo'yishi mumkin.

Tinish belgilari turli uslublar va mintaqalar orasida farq qilishi mumkin. Bu o'quvchilarni chalkashtirib yuborishi va o'qituvchilarga izchil ko'rsatmalar berishni qiyinlashtirishi mumkin. Tinish belgilari ko'pincha quruq va zerikarli mavzu sifatida qabul qilinadi, bu esa o'quvchilarning faolligining yetishmasligiga olib keladi. Bu til fanlari darslariga qiziqish va qiziqishning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Hamma maktablarda tinish belgilarini samarali o'rgatish uchun resurslar yoki o'qitilgan xodimlar mavjud emas. Bu ta'lim sifatidagi nomutanosiblikka olib kelishi mumkin, ba'zi o'quvchilar boshqalarga qaraganda kengroq ta'lim olishadi.

Tinish belgilari og'zaki nutq o'rtasidagi munosabatlarning turli tomonlari bilan bog'liq san'atning bir turi. Tinish belgilarining paydo bo'lishining qisqacha tarixi tinish belgilari va prosodiya (**prosodiya-bu nutqning intonasiyasi, urg'u, ritm,**

temp, pauza va melodika kabi ovoz xususiyatlarini o'rganadigan sohadir) o'rtasidagi bog'liqlik birinchi tug'ilgan paytdan boshlanganligini aniqlashga imkon beradi. Shunday qilib, tinish belgilari ohang bilan bog'liq holda yaratilgan. Shu bilan birga, u o'qishdagi noaniqlikni yo'q qilishga ham xizmat qilishi kerak va nutqda qo'llash uchun matn noqulaylik tug'dirmasligi lozim sanalgan.

Xulosa:

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, o'rta ta'lim muassasalarida tinish belgilarini samarali o'rgatish faqat grammatik qoidalarga amal qilishdan iborat emas. Bu o'quvchilarga aniq, ishonarli va ta'sirli yozma ishlarni yaratishga qodir bo'lgan mohir muloqotchi bo'lishga imkon beradigan hal qiluvchi harakatdir. Tinish belgilarining ma'noni shakllantirish, ravshanligini oshirish va uyg'unlikni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlab, o'qituvchilar uning ahamiyatini chuqurroq tushunish va qadrlashni rivojlantirishlari mumkin.

Qoidalarga e'tibor qaratish zarur bo'lsa-da, u kontekstli qo'llash va jalb qiluvchi pedagogik yondashuvlar bilan muvozanatli bo'lishi kerak. Interaktiv harakatlar, real misollar va ijodiy yozish takliflari tinish belgilarini quruq texnik xususiyatdan ifodalash uchun dinamik vositaga aylantirishi mumkin. Oxir oqibat, o'quvchilarni tinish belgilarini ishonchli va aniq ishlatish ko'nikmalari bilan jihozlash orqali biz ularning bugungi dunyoda yozma muloqotning murakkabliklarida harakat qilishga tayyor bo'lgan samarali yozuvchi va tanqidiy fikrlovchi sifatida rivojlanishiga hissa qo'shamiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Shoabdurahmonov Sh. O'zbek tilida punktuatsiya. – Toshkent: O'zFAN, 2004.
2. Ona tili o'qitish metodikasi. K. Qosimova, S.Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. — T.: «NOSHIR», - 2009.
3. Qosimova K. va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. T., Nosir, 2009.
4. O'zbek tili punktuatsiyasining asosiy qoidalari. Tuzuvchilar: N.M.Mahmudov, A.P.Madvaliyev, N.Mahkamov. – Toshkent: «O'zbyekiston» NMIU, 2015.
5. Abdurahmonov G'. Punktuatsiyani o'rgatish metodikasi, -Toshkent, «O'qituvchi» nashriyoti, 2001.